

Рецензия

от доц. д-р Йордан Симеонов Ефтимов,
Нов български университет, София

за дисертационния труд
на доц. д-р Морис Наме Фадел
на тема: „Детективи, разузнавачи, Студена война: криминалната и шпионската
литература в сравнителна перспектива“

за присъждане на научна степен „доктор на науките“ по научна специалност 2.1.
Филология в Нов български университет

Дисертантът е представил за обсъждане дисертационния си труд в Департамент „Нова българистика“ на НБУ съгласно чл. 39 от ППЗРАСРБ. Разкриването на процедурата по защита на дисертационния труд е извършено на основание решение на АС № 06/22.02.2022 г. Съставът на научното жури по защита на дисертационния труд е определен съгласно Заповед № 3-РК-152/01.03.2022 на Ректора на НБУ.

I. Техническа характеристика на дисертацията. Публикации

Дисертационният труд „Детективи, разузнавачи, Студена война: криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива“, представен от доц. д-р Морис Фадел, обема 192 печатни страници и се състои от четири части: „Класическата криминална литература“, „Около един несъстоял се жанр“, „Успешните разкази на комунизма“ и „Ирония и идеология“. Всяка от частите коментира различна страна от проблематиката на дисертацията и поставя различни теоретични проблеми.

Дисертационният труд е публикуван като самостоятелно издание:

Фадел, Морис. Детективи, разузнавачи, Студена война: криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива. София, изд. „Нов български университет“, 2021, 208 с. ([ISBN 978-619-233-164-1](https://doi.org/10.1007/978-619-233-164-1))

Морис Фадел е участвал в множество престижни научни конференции с доклади по темата на дисертацията. Ето няколко от тях:

- 1) The Case of Crime Fiction: Reading and Values, конференция “Crime Fiction – Here and There, Now and Then”, Gdansk, 9 – 11 November 2012.
- 2) Beyond Anthropocentrism: Transformations of Criminal Genre in Science Fiction, конференция “Crime Fiction Here and There and Again”, Gdansk, 11 – 13 September 2014.
- 3) Crime Fiction and Religion, “25th International Conference on British and American Studies”, Timisoara, 21 – 23 May 2015.
- 4) Murder on the Orient Express Beyond Orientalism, конференция „Captivating Criminality“, Pescara, Italy, 12 – 15 June 2019.

По темата на дисертацията са осъществени и публикации в научни издания:

- 1) „Четене и ценности: криминалната литература при социализма“. В: Литературите на СССР и НРБ: паралелни интерпретации, София, Кралица Маб, 2013, с. 232 – 247.
- 2) „Девети септември като литературен обект“. В: 9 септември 1944. Литература и политика, София, Нов български университет, 2015, с. 240 – 246
- 3) „Beyond Antropocentrism: Transformations of Criminal Genre in Science Fiction“. В: Crime Fuction: a Critical Casebook. Peter Lang / Berlin, 2018, p. 31 – 41.
- 4) „Синият залез“ – атаки и прехласвания“. В: 1946, София, издателство „Кралица Маб“, 2019, с. 404-408

II. Аналитична характеристика на съдържанието на дисертационния труд

Изследванията на българската литература и култура от епохата на Народна република България представляват основно научно поле в заниманията на членовете на департамент „Нова българистика“ на Нов български университет, където Морис Фадел работи от 2005 г., хабилитира се през 2010 г. и го оглавява като негов ръководител от 2020 г. досега. В рамките на тези изследвания са поставяни различни проблемни фокуси, като най-често е коментирана идеологическата работа на художествената литература, нейните институции, взаимоотношенията между творците и властта, жанровите промени в диахронен план, развиването на специфична тематика, взаимоотношенията на литературата с другите изкуства и с литературите на другите социалистически страни. Обикновено обаче конференциите и другите научни форуми и проекти на департамента са развивали изследвания на т.нар. висока литература, а изследванията на популярната литература са били в периферията им. Не и за доц. Морис Фадел, който от повече от десетилетие работи в полето на т.нар. криминална литература.

В дисертационния си труд той избира за основен обект на изследване развитието на криминалния и разузнаваческо-приключенския жанр в България след 1944 г. и макар дисертацията да си поставя за цел и разчепкването на по-широки теоретични проблеми основното внимание е насочено към изследване на художествения процес в българската литература по време на социалистическия период.

Сред първите особено значими тези на труда е тази, че „криминалната и шпионската литература са ценностно различни“. Много важна теза, тъй като тя оразличава жанра при социалистическите писатели от епохата на НРБ и техните западни първообрази (писателите и творбите, от които те черпят).

Първа част на дисертацията е посветена на представянето на класическата криминална литература. Това е необходимо, защото основните характеристики на жанра, връзката му с модерността и пазара, отношенията му с основните литературноисторически процеси от края на 19. и началото на 20. век, някои общи характеристики на изображения в криминалната литература свят, както и на образа на детектива като структурен център на литературното произведение от този тип, трябва да бъдат предварително изяснени, за да може да се използват като инструменти за анализ и интерпретация при осветляване на литературноисторическите процеси в България, които са основен предмет на изследването. Най-важното тук е именно ударението, поставено върху връзката на жанра с пазара, а оттам и с либералното капиталистическо общество. Без частния детектив е невъзможен класическият криминален наратив, настоява доц. Морис Фадел.

Но връзката с модерността протича и по линия на ролята на пътуването, технологиите и като цяло пълната победа на рационалността и научните методи. Един от разкритите в дисертацията парадокси е този за винаги недостатъчната рационалност на науката, нейната неспособност да бъде тотална, в крайна сметка – обстоятелството, че модерността е процес, който така и не успява да завърши. Друг парадокс е поведението на криминалната литература по скалата високо-ниско – подчинена на пазара и търсеща всячески вниманието на по-широка публика, тя работи и за утвърждаването си като сериозен жанр и настоява да е част от елитарната култура (доколкото винаги разказва за властта и новите социални и политически реалности, за новостите в администрацията и за прилагането на научните открития в реалните житейски практики), макар и най-възбуждащата и модна част.

Що се отнася до произхода на жанра, авторът смята, че той има два източника. Първият е представен от англосаксонската традиция, която старателно се стреми да разруши традиционния модел за естетическо въздействие посредством идентификация на читателя с описвания от произведението свят и да го замени с чисто рационалното решаване на загадки. Вторият източник е представен основно от френскоезичната литература, при която отгласкването от естетическото въздействие не е толкова радикално и се прави опит за съвместяване на рационалното с чувственото. Това е отлична платформа за анализ на жанра, тъй като именно при Едгар Алън По, Артър Конан Дойл и Агата Кристи, от една страна, и при Морис Льоблан, Гастон Льору и Жорж Сименон, от друга, жанрът реализира своите образцови постижения. Подробно е разгледан централният образ в класическият криминален наратив – детективът. Обсъдени са неговата странност и самотност, меланхолията и иронията. И нещо, за което обикновено не се говори – асексуалността му, както и стоенето встрани от потока на градския живот – детективът се появява на сцената, когато е призван да разреши логическа загадка, изискваща неговата основана на затворена, къртовска и статистическа работа интуиция. Интуицията никога не е просто интуиция.

Втората част на дисертацията вече е върху развитието на българския криминален роман. До 9 септември 1944 г. криминалният жанр е познат на българските читатели предимно чрез преводи от английски и френски език. Българските автори се пробват в жанра несмело, особено ако са признати и включени в литературната йерархия. Опитите са най-вече на млади автори, които публикуват под квазианглийски псевдоними. Според дисертацията първата оригинална българска книга, издържана в традициите на жанра, е публикувана през 1947 г. – това е романът „Синият залез“ от съвсем младия автор Павел Вежинов. Критиката не се отнася особено ласкаво. Тя вече винаги стъпва върху идеологически основания, наложени от новата власт. Ето защо е естествено Морис Фадел да отдели страници от дисертацията си, за да покаже какви са представите за социалистическата държава и граждани, развити в „Държавата и революцията“ на Владимир Ленин, тъй като именно там някъде лежат корените на прокламираната светогледна рамка. Оттам е произходът не само на „правилните“ отношения в поддържаната като образцова социалистическа криминална литература, но и в юридическите документи на социалистическото право. Основната идея на ленинизма се състои в това, че в социалистическото общество няма икономическа основа за възникване на престъпления и затова превантивните функции на държавата постепенно трябва да отмрат. Тази утопична проекция води до много съществени характеристики на криминалния жанр в епохата на НРБ, тъй като се предполага, че

новият социалистически човек не може да извършва престъпления и тогава те са породени или от неговото непреодоляно буржоазно минало, или пък са дело на външни сили – от западния капиталистически свят. Тъй като официално не съществува частна собственост, не може да съществува и частна детективска практика, но тя е и ненужна при отлично развитите държавни органи за борба с престъпността, която би трябвало да отмира. Серия от парадокси, породени от комунистическата идеология.

Престъпленията се прикриват, защото уж не съществуват в такава степен, както в буржоазното общество, но пък борбата с тях е нов шанс за възхвала на държавата.

Държавата, която утвърждава произвола, доносничеството и саморазправите.

Внимателният анализ на Вежиновия роман и на реакциите към него обяснява добре как книгата не е изградена в съответствие с изискванията на партийността и затова социалистическата критическа машина предпочита да шамароса младия писател, а с това да блокира опитите за развитие на съвсем неутвърдени в родната литература жанр.

Но социалистическата литературна система съвсем не е радикално различна от капиталистическата и жанрът е необходим, както и цялата популярна литература (все пак той е търсен от читателите), затова се стига до изобретяването на удобен за режима вариант – извеждането на престъпника извън рамките на социалистическия свят. Така се стига до „разузнавателно-приключенския роман“, вариант на познатия на Запад шпионски роман. Но романът не може да се самоопределя вече като „шпионски“, защото „шпиони“ могат да са само враговете, докато „нашите“ са „разузнавачи“ (както в политическата преса на социалистическа България подкрепяните от Съветския съюз в Латинска Америка са положителни „революционери“, а подкрепяните от САЩ – консервативни и назадничави „контри“).

Третата част е посветена на най-добрите представители на партийно дирижирания социалистически криминален роман: Андрей Гуляшки с поредицата романи за Авакум Захов и Богомил Райнов с поредицата романи за Емил Боев. В единия случай става дума за контраразузнаване, доколкото детективът разобличава чужди шпиони у нас, докато в другия случай се срещаме с разузнавателната практика на българските специални служби в чужбина. Основната теза, защитавана от автора на дисертацията, е, че в случая с „разузнавателно-приключенския роман“ настъпват съществени изменения в структурата на криминалното повествование. Докато в класическия криминален роман разкриването на загадката е мотивирано от универсалната идея за справедливост, то в случая с шпионския роман именно универсалността на справедливостта е поставена под въпрос. Добро е това, което е „наше“, а „зло“ е онова, което идва отвън. Така се оказва, че определението за престъпление се релативизира до крайност – какво трябва да наречем престъпление зависи от нормата, с която го мерим.

Последната, четвърта част на дисертацията е озаглавена „Ирония и идеология“ и анализира основните характеристики на изградения в приключенско-разузнавателния роман образ на света, както и основните характеристики на героя. Посочва се, че той всъщност притежава всички основни белези на детектива от класическата криминална литература – саможив самотник меланхолик, който се оживява само когато се среща с поредната трудна загадка. Особен интерес в тази част предизвикват подробните анализи на различните елементи от образа на света, с които героите разузнавачи имат отношение – враждебния, но екзотичен Запад, светът на развлеченията, хотелите и

пътуванията, различната храна и напитки, жените и тяхното непознато на социалистическия свят свободно поведение. Вниманието, разбира се, е насочено към поредицата за Емил Боев, чието действие се развива в недостъпния за социалистическия читател Запад. Основната теза на автора е, че Богомил Райнов съзнателно се стреми да изгради един идеологически обоснован образ на Запада, показвайки, че „там“ е по-зле, отколкото „тук“. А хотелите, храната и жените илюстрират само пълната деградация на консумативното общество. А познаването им се дължи на живота на Богомил Райнов в Париж, както и на познаването на френската литература и хуманитаристика. Тук Морис Фадел предлага смели хипотези като тази, че любимото ястие на социалистическия инспектор Емил Боев – „бифтек с пържени картофи“, е взето от едноименната статия на Ролан Барт, описваща тенденциите в развитието на консуматорството. Най-силно се проявява тази тенденция при анализа на отношението на Боев към жените. От една страна то е подчертано мачистко, но от друга страна и жените са показани основно като хищни самки, които агресивно добиват своето от на пръв поглед пасивния и податлив мъж. Това се отнася обаче по-скоро за жените, идентифицирани като продължение на пипалата на „чуждите“.

Що се отнася до образа на главния герой, авторът на изследването посочва като негова основна характеристика иронията. Тя е естествено следствие от посочения по-горе постулат, че не съществува универсална представа за доброто и злото и че всичко зависи от нормата, с която го мерим. Но иронията е и връзка с постиженията на занаята във френския и американския криминален роман, познати на Богомил Райнов. Богомил Райнов изгражда образа на Емил Боев по подобие на Филип Марлоу.

III. Оценка на автореферата

Съдържанието на автореферата предава коректно съдържанието на дисертационния труд и може да послужи за отлично ориентация не само за идеите и разбиранията на дисертанта, но и за широтата на проблематиката, стояща в полето на изследванията на криминалната и шпионската литература.

IV. Заключение

Като имам предвид важноста и актуалността на разгледаната проблематика на дисертацията, иновативния подход и задълбоченото проучване на научни източници по темата, както и цялостното присъствие на доц. д-р Морис Наме Фадел като литературен и културен изследовател, предлагам на членовете на уважаемата комисия да му присъдят без колебания образователната и научна степен „доктор на науките“.

31 май 2022 г.
София

доц. Йордан Ефтимов